

Field : Islamic Sciences

Type : Review Article

Received: 15.06.2017 - *Corrected*: 10.11.2017 - *Accepted*: 19.11.2017

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışına Dair Bazı Mülâhazalar

Erdoğan KÖYÇÜ

Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Bartın, TÜRKİYE

E-Posta: ekoycu@bartin.edu.tr

Öz

Ebû Hanîfe Numan b. Sâbit, Kûfe'de doğmuş, gençlik yıllarında babasıyla hacca gitmiş, Sahâbe-i Kirâm'dan bazılarını görmüş ve onlardan hadis rivayetinde bulunmuştur. Bir müddet ticaret yapmış, Emevîler ve Abbasîler dönemlerinde halifelerin kendisine teklif ettiği kadılık makamını ve verdikleri hediyeleri reddetmiştir. İsteklerini kabul ettiremeyen halifeler kendisini hapsedmiş ve eziyet etmişlerdir. Hapishanede 70 yaşında hayatını kaybetmiştir. Tabiûn âlimlerinin ileri gelenlerinden dersler almış, Hammâd Ebî Süleymân'ın yıllarca ilim meclisinde dersler almış ve aynı mecliste dersler vermiştir. Hüküm istinbâtında kullandığı hadisleri bir araya getirdiği *Müsned* adlı eserinin yanında *Fıkhu'l-Ekber*, *Fıkhu'l-Ebsat*, *el-Âlim ve'l-Müteallim* adlı eserleriyle de temâyüz etmiştir. *Müsned* adlı eseri onun Hadis İlmî'ndeki yerini ortaya kâfidir. Eserleri, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri*, *İmâm-ı A'zam'ın 10 Eseri* adları altında Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Fıkıh, Kelâm ve Hadis İlimleri'nde fikirleriyle hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemlerde sürekli tartışılan ve zaman zaman da haksız eleştirilere maruz kalan Ebû Hanîfe çağlara damgasını vurmaya devam eden bir ilim adamı olduğunda kuşku yoktur. Fikirleri ve eserleri üzerine yapılan ilmî araştırmalar da kendisine yöneltilen haksız ve yersiz eleştirileri cevaplamaya kâfidir.

Anahtar Kelimeler: Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, İmâm A'zam, Hadis, Müsned

Some Considerations on Imam Azam Abu Hanifa's Hadith Understanding

Abstract

Abu Hanifa Numan b. Sabit was born in Kufe, went to the pilgrimage with his father in the youth ages, saw some of the Companions of Prophet (p.b.u.h.) and found them in hadith narration. He has traded for a while, rejecting the courtesy of the Umayyads and Abbasids and the gifts they have given to them. The caliphs who can not accept their requests have imprisoned and tormented themselves. He lost his life at the age of 70 in prison. He took lessons from the Tabiun elders of his scholars of the course and received many lessons from Hammad Abu Salomon's academic council for many years and gave lessons the same academic council. In addition to his work *Musnad* where the hadiths he used in the verdict were gathered together, *Fıkh al-Akbar*, *Fıkh al-Absat*, *al-Alim* and *al-Muteallim*. *Musned* has revealed his place in the Hadith Science. His works have been translated into Turkish under the names of Five Manuscripts of Imam-ı A'zâm and Ten Manuscripts of Imam Azam. There is no doubt that Abu Hanifa who is constantly argued and sometimes exposed to unfair criticism both in his own period and in later periods with his ideas in Fiqh, Kalam and Hadith Sciences continues to strike the stamps of the ages. Scientific research on his ideas and works is also unquestionable to answer the unjust and unjust criticism directed at him.

Keywords: Ebu Hanifa, Numan b. Sabit, İmam A'zam, Hadith, Musnad

Giriş

1.Ebû Hanife Nu'mân b. Sâbit Hayatı

1.1.Nesebi:

Ebû Hanîfe en-Nu'man b. Sâbit Zûtâ (Zutî) b. Mâh et-Teymî el-Kûfî¹

1.2.Doğumu:

Ebû Hanîfe, *Musned*'inin *Kitâbu'l-İlm* bölümünde: “80 senesinde Kûfe'de doğduğunu², 96 senesinde 13 yaşındayken babasıyla haccettiğini”³ ifade etmiştir: “Mescid-i Harâm'a girdiğimde babama, Nebî'nin (s.a.s.) arkadaşlarından Abdullah b. Hars b. Cuz'un topluluklarından bir topluluk gördüğümü söyledim. Ona kendimi takdim ettim. Onun: “Kim Allah'ın Dini'nde tevakkuh ederse Allah ona kâfidir. Onun arzusunu yerine getirir ve hesap etmediği yerden rızıklandırır.” dediğini işittim.” demiştir.⁴

İbn Hallikân (ö. 681/1282), Ebû Hanîfe'nin Hammâd (ö. 176/792) ve Basra kadısı olan ve Yahyâ b. Eksem tarafından kadılıktan azledilen ve katircılardan birisi tarafından öldürülen İsmail adlı bir oğlu olduğunu zikretmiştir.⁵

1.3.Künyesi

Ebû Hanîfe künyesi ile ilgili şöyle bir yorum yapılmıştır: “Ebû Hanîfe onun künyesi olarak zikrediliyorsa da “Hanîfe” adında bir kızının hatta oğlu Hammad'dan başka çocuğunun bulunmadığı bilinmektedir. Bu şekilde anılması Iraklılar arasında “Hanîfe” denilen bir tür divit veya yazı hokkasını devamlı yanında taşıması veya “hanîf” kelimesinin sözlük anlamından hareketle haktan ve istikâmetten ayrılmayan bir kimse olmasıyla izah edilmiştir. Buna göre “Ebû Hanîfe” 'yi gerçek anlamda künye değil bir lakap ve sıfat olarak kabul etmek gerekir.”⁶

1.4.Vefatı

Sultanların hediyelerini kabul etmemiş, ticaret yaparak kazanmış⁷, Yezid b. Ömer b. Hubeyre (ö. 133/750)⁸ kendisini kadı olarak atamak istediğinde kadı olmaktan yüz çevirince onu dövmüştür. ez-Zehebî (ö. 748/1347): “Allah rahmet eylesin. O, 150 yılı Recep ayında vefat etmiştir.” demiştir.⁹

1.5.Eserleri

1. *Musned*¹⁰

¹ Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit, (1382/1962). *Musned*, (takdim ve tah. Safvet es-Sakâ), yy. 4, ez-Zehebî, (Tarihsiz) *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1: 168.

² ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 4.

⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 25-26.

⁵ Ebû'l-Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hallikân, (1968). *Vefayâtu'l-Ağyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (tah. İhsân Abbâs), Beyrut: Dâru Sâdir, 2: 205

⁶ Uzunpostalcı, Mustafa, (1994). *DİA*, “Ebû Hanîfe”, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 10: 131.

⁷ ez-Zehebî, *Tezkire*, 1: 168

⁸ Ebû Hâlid Yezid b. Ömer b. Hubeyre el-Fezârî, Emevîlerin İrak genel vâlisidir. Bozkurt, Nahide, (1999) “İbn Hubeyre Ebû Hâlid”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 20: 81.

⁹ ez-Zehebî, *Tezkire*, 1: 169.

¹⁰ (1382/1962). (takdim ve tah. Safvet es-Sakâ), yy.

Saffet es-Sakâ, *Musned*'e 5 sayfalık bir takdim yazmıştır. *el-Musnedu's-Sağîr*'i 1327 yılında Mısır'da neşredildiği ifade edilmiş, çalışmada, hadislerin tahricinin yapılmış olduğunu, ibâdetle, muâmelâtta müracaat edilen bazı hükümlerinin açıklandığını belirtmiştir. Bu *Mesânid*'in İmam Azam'ın itkânına ve bu sahada uzman olduğuna dair deliller olduğunu, bunu ancak fazl sahiplerinin bilebileceği beyan edilmiştir.¹¹

Eser incelendiğinde sadece salat bölümünden 117 hadisin serdedildiği ifade edilmiştir.¹²

2. *el-Fıkhu'l-Ekber*¹³

3. *el-Fıkhu'l-Ebsat*¹⁴

4. *el-Âlim ve'l-Muteallim*¹⁵

5. *er-Risâle ilâ Osmân b. Muslim el-Bettî*¹⁶

6. *el-Vasiyye*¹⁷

Mustafa Öz, *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*,¹⁸ adlı eserinde 6 eserinden *el-Musned* dışındakileri yayınlamıştır. Ebû Hanîfe'nin kitaplarının tanıtımında şu ifadelere yer vermiştir:

İlmî, fikrî ve fikhî görüşleriyle tanınan ve Düşünce Tarihi'mizde derin izler bırakan Ebû Hanîfe en çok müntesibi bulunan mezhep imamı olmanın yanında tarihe mal olmuş ender şahsiyetlerden birisidir. Bununla birlikte Ebû Hanîfe'nin bilimsel yeterliğiyle ilgili olarak öteden beri bazı suçlamalar yapılmaktadır. Bu bazen mezhebinin çok geniş bir kitleye ulaşmasının kiskanılmasından bazen de takip ettiği metodun yeterince bilinmemesi ve incelenmemesinden kaynaklanmaktadır.¹⁹

Abdulvehhâb Öztürk de *İmâm-ı A'zam'ın Eserleri (10 Eseri)* adı altında 10 eserini yayınlamıştır.²⁰

1.6.Hocaları

Hadis işitmiş olduğu hocaları

¹¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 3.

¹² Ebû Hanîfe, *Musned*, 3-4.

¹³ Aliyyu'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605), eseri şerh etmiştir. *Fıkhu'l-Ekber Şerhi* (2014). (terc. Hüseyin S. Erdoğan), İstanbul: Hisar Yayınları. Öz, Mustafa, (2016). 12. Baskı, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, (Arapça Bölümü) 70-77 (Türkçe Bölümü) 55-63.

¹⁴ Öz, Mustafa, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri*, (Arapça Bölümü), 43-67 (Türkçe Bölümü), 35-52.

¹⁵ Öz, Mustafa, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri*, (Arapça Bölümü), 11-42. (Türkçe Bölümü), 9-32.

¹⁶ Öz, Mustafa, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri*, (Arapça Bölümü), 78-85. (Türkçe Bölümü), 65-69.

¹⁷ Öz, Mustafa, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri*, (Arapça Bölümü), 86-91.

¹⁸ Öz, Mustafa, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri*, (2016). Eser şöyle takdim edilmiştir: “Ebû Hanîfe, *İslâm Fıkhu*'nda kendisine kadar devam eden Rey Ekolü'nün, asrındaki en mühim simasıdır. Bizzat kendisinin ifadesine göre, bir mesele hakkında Hz. Peygamber'den gelenleri mutlaka kabul eder, Sahâbeden gelenleri seçer, birini diğerine tercih eder fakat hepsini terk etmezdi. Bundan başka tabiilerin ictihâdına gelince, kendisini onlara uyma durumunda görmezdi. Onların ictihad ettiği gibi kendisinin de ictihad edeceğini ifade ederdi. Onun ictihâdında sırasıyla uyduğu esasları **Kitap, Sünnet, Sahâbe Sözlere, Kıyâs, İstihsân, İcmâ ve Örf**tür. Ebû Hanîfe, Ehli Sünnet'in itikâdî görüşlerinin ortaya çıkmasında büyük rolü olan bir âlimdir. İ'tikâdî konularda bilhassa soru-cevap tarzında zamanımıza kadar intikal eden eserleri, Mâturidî Kelâm Ekolü'nün temellerini teşkil etmiştir. Bu eserler, Ehli Sünnet İnancının temellerini özlü ve mantıklı bir şekilde önümüze sermektedir. Kitaplarında görüleceği üzere, birçok firkaların mutaasıp görüş ve kanaatlerine karşı İslâm'ın müsâmahasını savunmuştur. <http://www.kitapyurdu.com/kitap/imami-azamin-bes-eseri/50132.html> Erişim Tarihi: 11.10.2017

¹⁹ Öz, Mustafa, *İmâm-ı A'zam'ın 5 Eseri* (kitap tanıtım sayfası)

²⁰ Öztürk, Abdulvehhâb, (2016). *İmâm-ı A'zam'ın Eserleri (10 Eseri)*, İstanbul: Şâmil Yayınları.

1. Abdurrahman b. Hurmuz el-A'rac (ö. 117/735)²¹
2. Adiy b. Sâbit²²
3. Amr b. Dînâr (ö. 126/744)²³
4. Atâ (b. Ebî Rebâh) (ö. 114/732)²⁴
5. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali²⁵
6. Ebû İshak (Amr b. Abdillâh Zîyuhmid es-Sebiû (ö. 127/745)²⁶
7. Katâde (b. Diâme el-Basrî) (ö. 118/736)²⁷
8. Nâfi' (ö. 117/735)²⁸
9. Seleme b. Kuhey²⁹

1.7.Görüştüğü Sahâbîler

1. Abdullah b. Enis³⁰
2. Abdullah b. Ebî Evfâ (ö. 87/706)
3. Abdurrahman b. Hazm³¹
4. Âişe binti Acred³²
5. Ebû't-Tufeyl b. Âmir b. Vasile (ö. 102/720)
6. Enes b. Mâlik (ö. 93/712)³³
7. Sehl b. Saîde (b. Ka'b b. Hazrec) (ö. 91/712)

Sahâbîlerden bazılarıyla görüşmüş ve onlardan hadis dinlemiştir.

1.8.Sahâbî ve Sahabîyeden Vâsitasız Hadis Rivayeti

Ebû Hanîfe> Abdullah b. Ömer: “Kim yatsı namazından sonra mescitten çıkmadan önce 4 rekat namaz kılsa, Kadir Gecesi'nde kıldığı 4 rekat namaz gibi muâdildir.” dediğini rivayet etmiştir.³⁴

Ebû Hanîfe> Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (s.a.s.): “ Hayra delâlet eden, hayrı işlemiş gibidir.” dediğini rivayet etmiştir.³⁵

²¹ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²² ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²³ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²⁴ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²⁵ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²⁶ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²⁷ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²⁸ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

²⁹ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

³⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 214.

³¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 213.

³² Ebû Hanîfe, *Musned*, 186.

³³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 91, 211, 213. Enes b. Mâlik'i görmüştür. ez-Zehebî, *Tezkire*, 1: 168.

³⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 91.

Ebû Hanîfe> Enes b. Mâlik, Rasûlullah'ın (s.a.s.): “Allah, yağmura özlem duyanları sever.” buyurduğunu işittim demiştir.³⁶

Ebû Hanîfe> Abdullah b. Enis (Rasûlullah'ın (s.a.s.) arkadaşı): “94 yılında 14 yaşındaydım, Kûfe’de onu gördüm. Rasûlullah'ın (s.a.s.): “Bir şeyin sevgisi gözü kör, kulağı sağır eder.” dediğini işittim.³⁷

Ebû Hanîfe> Âişe binti Acred, Rasûlullah'ın (s.a.s.): “Allah'ın yeryüzündeki ordusunun çoğu, çekirgendedir. Yemiyorum, haram da kılmıyorum.” buyurduğunu söylüyor.³⁸

Ebû Hanîfe> Abdurrahman b. Hazm Rasûlullah (s.a.s.): “Cibril bana o kadar komşuyu tavsiye etti ki taki onu mirasçı kılacak zannettim. Cibril bana gece namazını o kadar tavsiye etti ki Ümmetimin hayırlılarını az uyuyanlar zannettim.” buyurdu.” demiştir.³⁹

Ebû Hanîfe> Vasile b. el-Eska Rasûlullah'ın (s.a.s.): “Kardeşinle alay etme. Onun için Allah'tan af dile ve kendini Allah'a ver.”⁴⁰ dediğini işittiği:

1.9.Hocaları

Ebû Hanîfe'nin hocaların tespitini 1. el kaynak olan kendi eseri *Musned*'inden yaptık.

1. Abdulazîz⁴¹
2. Abdulkерim b. Ebî el-Mahârik b. Tâvûs⁴²
3. Abdullah⁴³
4. Abdullah b. Ebî Habîbe⁴⁴
5. Abdullah b. Dînâr (ö. 126/744)⁴⁵
6. Abdullah b. Hars b. Cuz (Sahâbî)⁴⁶
7. Abdülmelik⁴⁷ Atiyye el-Kurazî⁴⁸
8. Abdurrahmân⁴⁹ b. Hurmuz el-A'rac⁵⁰
9. Adıyy b. Hâtım (ö. 68/687)⁵¹
10. Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Kûfî⁵²

³⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 91.

³⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 213.

³⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 214.

³⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 186.

³⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 213.

⁴⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 214.

⁴¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 17, 130, 130, 213-214.

⁴² Ebû Hanîfe, *Musned*, 13, 36, 61, 75, 121, 165.

⁴³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 47, 50, 51, 80, 103, 125, 163, 202, 203, 207.

⁴⁴ Ebû Hanîfe *Musned*, 13.

⁴⁵ Ebû Hanîfe *Musned*, 39, 112, 118, 127.

⁴⁶ Ebû Hanîfe *Musned*, 26.

⁴⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 21, 48, 94, 108 (2. Rivayeti, 108), 115, 128, 162, 172, 202, 219.

⁴⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 154.

⁴⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 225.

⁵⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 12.

⁵¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 31, 56, 76, 107, 120.

⁵² Ebû Hanîfe, *Musned*, 74.

11. Ali b. el-Akmar⁵³
12. Ali b. er-Redâd⁵⁴
13. Alkame (b. Kays) (ö. 62/681)⁵⁵
14. Alkame b. Mersed⁵⁶
15. Âiše binti Acred (Sahâbiye)⁵⁷
16. Amr b. Dînâr (ö. 126/744)⁵⁸
17. Âsim⁵⁹
18. Atâ b. Abbâs⁶⁰
19. Atâ⁶¹ b. Ebî Rebâh (ö.114/732)⁶²
20. Atâ b. Sâib⁶³
21. Atâ b. Yesâr (ö. 103/721)⁶⁴
22. Atıyye el-Avfi⁶⁵
23. Avn⁶⁶ Muhammed b. es-Sekafi⁶⁷
24. Beyân b. Bişr⁶⁸
25. Cebele b. Suhaym⁶⁹
26. Cüneyd⁷⁰
27. Dâvûd b. Ebî Hind⁷¹
28. Ebû Avn Muhammed es-Sekafi⁷²
29. Ebû Bekr b. Ebî el-Cehm⁷³

⁵³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 26, 95, 166,197.

⁵⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 31,159.

⁵⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 35, 94, 96, 98, 99, (2. Rivayeti, 99),110, 149, 153 (2. Rivayeti,153), 154, 182, 194, 200, 207, 211 (2. Rivayeti, 211), 212.

⁵⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 8,11,18,36, (2. Rivayeti, 36), 49, 51, 89, 128, 190, 193,195.

⁵⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 186.

⁵⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 113,159.

⁵⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 52. (2. Rivayeti, 52), 60, 63, 210.

⁶⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 70.

⁶¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 11, 34, 42, 46, 55, 67, 71, 90, 100, (2. Rivayeti,100), 102, 105, 119, 121, 124, 129, 137, 142, 143,144, 158, 161, 197 (2. Rivayeti, 197), 205, 210, 217.

⁶² Ebû Hanîfe, *Musned*, 55,118.

⁶³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 84.

⁶⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 70.

⁶⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 20, (2. Rivayeti, 20), 27 (2. Rivayeti,27), 63, 73, 110, 131, 159, 186, 131, 208, 209, 218, 227, (Babasından rivayeti, 223).

⁶⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 175. (2. Rivayeti, 175),178.

⁶⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 195.

⁶⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 24.

⁶⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 62, 160, 189.

⁷⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 223.

⁷¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 180.

⁷² Ebû Hanîfe, *Musned*, 180, 195.

30. Ebû Burde⁷⁴
31. Ebû Ca'fer⁷⁵ Mansûr⁷⁶
32. Ebû Husayn⁷⁷
33. Ebû İshak⁷⁸
34. Ebû Mâlik el-Eşcaî⁷⁹
35. Ebû Muhammed⁸⁰
36. Ebû Sevvâr⁸¹
37. Ebû Süfyân⁸²
38. Ebû Ya'fûr⁸³
39. Ebû'z-Zubeyr el-Mekkî⁸⁴
40. Enes b. Mâlik⁸⁵ (Sahâbî) (ö. 93/712)
41. el-Hakem⁸⁶
42. Hâlid b. Alkame⁸⁷
43. Hammâd⁸⁸ b. Ebî Süleymân (ö. 120/737)⁸⁹
44. el-Hâris⁹⁰

⁷³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 29.

⁷⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 181 (2. Rivayeti, 181), 182.

⁷⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 89.

⁷⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 30, 35, 73, 95, 138.

⁷⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 167.

⁷⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 40 (2. Rivayeti,40), 64, 78, 120, 138, 158, 198.

⁷⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 14.

⁸⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 165.

⁸¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 104.

⁸² Ebû Hanîfe, *Musned*, 55, 61, 62, 66, 67, 80, 105.

⁸³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 59, 77, 162.

⁸⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 12, 16, 29, 46, 114, 137, 159, 160 (2. Rivayeti, 160), 161, 167, 185, 190, 208, 222, 232 (Ebû Zubeyr el-Mekkî sahâbiyi atlayarak “ve Saddaka bi'l-Husnâ” (O güzel sözü tasdik etti) Leyl, 92/6 ayetinin okuduğunu ve O'nun: “Allah'tan başka ilah olmadığını (tasdik etti anlamında olduğunu) söyledi. Ebû Hanife, *Musned*, s. 232, 234.

⁸⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 211, 213.

⁸⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 35, 40, 92 (2. Rivayeti,114), 136, 192, 197, 234.

⁸⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 31-32 (2. Rivayeti, 32), 183.

⁸⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 10, 19, 21, 25, 26, 36, 37, (2. Rivayeti, 37), 39, (2. Rivayeti,39), 40, 41 (2. Rivayeti, 41), (3. Rivayeti, 41), (4. Rivayeti, 37), 42, (2. Rivayeti, 42),44, 45, 54, 55, 62, 64, 65, 66, 67, 68, (2. Rivayeti, 68), 69, 71, 73, 75, 76 (2. Rivâyeti, 76), 77, 79, 80, 81, 82 (2. Rivayeti, 82), 83 (2. Rivayeti, 83), 93, 95, 101,112,115 (2. Rivayeti,115), 117, 118, (2. Rivayeti, 115), 120, 122, 127, 133, 134,137, 138, (2. Rivayeti, 138), 139, (2. Rivayeti, 139),140,(2. Rivayeti, 140), (3. Rivayeti,140), 141, (2. Rivayeti,141),142, 143,145,146 (2. Rivayeti,146),154, 158 (Hammâd'ın babasından rivayeti 161,) 163 (2. Rivayeti,163)),164,169,170 (2. Rivâyeti, 170), 176, 177, 180, 185, 186,189,190, 192, 194, 200, 201 (Hammâd'ın babasından rivayeti, 201), 204 (Hammâd'ın babasından rivayeti, 205), 204 (Hammâd'ın babasından rivayeti, 206), 216, 220 (Hammâd'ın **Bir Adam**'dan rivayeti, 220) (Hammâd'ın babasından 1. Rivayeti, 225) (Hammâd'ın babasından 2. Rivayeti, 225), (Hammâd'ın babasından 3. Rivayeti, 225), (Hammâd'ın babasından 1. Rivayeti, 226), (Hammâd'ın babasından 2. Rivayeti, 226), 227, (Hammâd'ın babasından 1. Rivayeti, 231), (Hammâd'ın babasından 2. Rivayeti, 231)

⁸⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 105, 134.

45. el-Hars b. Cuz⁹¹
46. el-Hasen (el-Basrî) (ö. 110/728)⁹²
47. el-Hasen b. Ubeydillah⁹³
48. el-Heysem b. Habîb⁹⁴
49. el-Heysem es-Savvâf⁹⁵
50. İbn Ebî's-Sıba' b. Talha⁹⁶
51. İbn Ebî Leylâ⁹⁷
52. İbn Şihâb ez-Zuhrî (ö. 124/742)⁹⁸
53. İbrâhîm⁹⁹ (en-Nehâî) (ö. 96/714)
54. İkrime (b. Abdillâh el-Medenî) (ö.105/723)¹⁰⁰
55. İsmâîl¹⁰¹
56. İsmâîl b. Ebî Hâlid¹⁰²
57. Kâsım¹⁰³ b. Ma'n¹⁰⁴
58. Kays¹⁰⁵
59. Mahfel b. Râşid¹⁰⁶
60. Ma'n¹⁰⁷ b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Mes'ûd¹⁰⁸
61. Mehârib¹⁰⁹ b. Desâr¹¹⁰
62. Mekkî b. İbrahim¹¹¹
63. Mes'ûd¹¹²

⁹⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 14, 223.

⁹¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 26, 86.

⁹² Ebû Hanîfe, *Musned*, 213, 215.

⁹³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 219.

⁹⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 162, 179.

⁹⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 17, 29, 69, 72, 74, 103, 106, 114, 168, 172, 176, 179, 180, 189, 199, 202, 218, (Heysem'in Bir Adamdan Rivayeti, 222), 227.

⁹⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 59.

⁹⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 155.

⁹⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 28, 46, 71, 104, 132, 217.

⁹⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 74, 102, 113, 169 (2. Rivayeti, 169), 179, 215.

¹⁰⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 15, 174.

¹⁰¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 97, 102, 163, 204, (1. Rivayeti 236), (2. Rivayeti, 236).

¹⁰² Ebû Hanîfe, *Musned*, s. 24, 26.

¹⁰³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 27, 64, 66, 126, 146, 149, 221.

¹⁰⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 154.

¹⁰⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 74, 111, 201, 202.

¹⁰⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 188-189.

¹⁰⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 134, 175.

¹⁰⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 162.

¹⁰⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 35, 92, 132, 169, 169, 184 (2. Rivayeti, 184).

¹¹⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 190.

¹¹¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 228.

64. Mis'ar (b. Kidâm) (ö. 155/772)¹¹³
65. Muhammed b. Bukeyr (ed-Dâmiğân Kadısı)¹¹⁴
66. Muhammed b. İbrahim et-Teymî¹¹⁵
67. Muhammed b. Kays el-Hemedânî¹¹⁶
68. Muhammed b. Mansûr b. Ebî Süleyman el-Belhî¹¹⁷
69. Muhammed b. el-Munkedir¹¹⁸
70. Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî¹¹⁹
71. Muhammed b. ez-Zubeyr¹²⁰
72. Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767)¹²¹
73. Mukassim¹²²
74. Mûsâ¹²³
75. Muslim¹²⁴
76. Na'fi' (Mevlâ İbn Ömer) (ö. 117/735)¹²⁵
77. Nâsîh¹²⁶
78. Rabîa¹²⁷
79. Racul¹²⁸
80. Saîd¹²⁹
81. Seleme¹³⁰ (Ebî Za'râ')¹³¹
82. Simâk (b. Harb) (ö. 123/741)¹³²
83. Süleymân b. Abdîrrahman ed-Dîmaşki¹³³

¹¹² Ebû Hanîfe, *Musned*, 15.

¹¹³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 57, 194.

¹¹⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 67.

¹¹⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 8.

¹¹⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 195.

¹¹⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 23.

¹¹⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 76, 116 (2. Rivayeti, 116), 129, 174, 205, 207, 235.

¹¹⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 229.

¹²⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 145.

¹²¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 201.

¹²² Ebû Hanîfe, *Musned*, 149.

¹²³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 57.

¹²⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 106, 147, 170, 191, 203.

¹²⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 18, 19, 64, 83, 90, 92, 93, 109, 117, 118, 125, 132, 133, 135, 155, 160, 185, 187 (2. Rivayeti, 187), 193, 198, 208, 209 (2. Rivayeti, 209).

¹²⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 25, 85, 144.

¹²⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 152, 168.

¹²⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 87.

¹²⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 28, 40, 187.

¹³⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 120, 173.

¹³¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 172.

¹³² Ebû Hanîfe, *Musned*, 43. (2. Rivayeti, 43), 81, 91, 117, 209, 227.

84. Süleymân b. Yesâr (ö. 104/722)¹³⁴
85. Şa'bî Amir b. Şerahil (ö.104/722)¹³⁵
86. Şeybân¹³⁶
87. Talha b. Nâfi'¹³⁷
88. Tarîf¹³⁸
89. Tâvûs (b. Keysân el-Yemânî) (ö. 106/725)¹³⁹
90. Ummu Sevr¹⁴⁰
91. Yahyâ b. Abdillâh el-Kindî¹⁴¹
92. Yahyâ b. Ebî Hayye¹⁴²
93. Yahyâ b. Saîd (el-Kattân) (ö. 198/813)¹⁴³
94. Yezîd¹⁴⁴
95. Yezîd b. Suhayb¹⁴⁵
96. Yûnus b. Abdillâh¹⁴⁶
97. Ziyâd (b. Abdirrahmân) (ö. 193/809)¹⁴⁷
98. Zubeyd b. el-Hars el-Yâmî¹⁴⁸

1.10. Talebeleri

1. İmam Kadî Ebû Yusuf (ö. 182/798)¹⁴⁹
2. İmam Muhammed b. el-Hasen (ö. 189/805)¹⁵⁰
3. İmam Zufer b. el-Huzeyl (ö. 204/819)¹⁵¹

¹³³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 94.

¹³⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 105, 106.

¹³⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 29, 38, 131, 217.

¹³⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 47, 48, 96, 108, 129 (2. Rivayeti, 129), 213.

¹³⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 47.

¹³⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 54.

¹³⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 234.

¹⁴⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 199.

¹⁴¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 199.

¹⁴² Ebû Hanîfe, *Musned*, 119.

¹⁴³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 8, 72, 111, 147, 168, 177.

¹⁴⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 171.

¹⁴⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 19.

¹⁴⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 132.

¹⁴⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 87, 106, 126, 182, 205, 206.

¹⁴⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 79.

¹⁴⁹ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵⁰ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 180. Talebesi Zufer'den *Musned*'de hadis rivayet zinciri Zufer> Ebû Hanife> Hammâd (b. Ebî Süleymân), *Alkame*> Abdullah, Ebû Hanîfe, *Musned*, 180; ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

4.Dâvûd et-Tâî (ö. 165/781)¹⁵²

5.Esed b. Amr¹⁵³

6.Hasen b. Ziyâd el-Lu'lû¹⁵⁴

7.Nûh el-Câmi'¹⁵⁵

8.Ebû Mutî' el-Belhî¹⁵⁶

1.11.Kendisinden Hadis Rivayet Edenler

1. Abdurrezzâk (b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî) (ö. 211/827)
2. Ebû Abdirrahmân el-Mukrî
3. Ebû Âsım (ö. 212/828)
4. Ebû Nuaym
5. İsmâil b. Hammâd¹⁵⁷
6. Sa'd b. es-Salt
7. Ubeydullah b. Mûsâ (ö. 213/829)
8. Veki' (b. rî-Cerrâh) (ö.197/812)
9. Yezid b. Hârûn (ö. 206/821)¹⁵⁸

1.12.Tâbiûn Âlimlerinden Görüşükleri

Ebû Hamza el-Ensârî Abdullah b. Dâvûd'un şöyle dediğini işittim. Ebû Hanîfe'ye büyüklerden (âlimlerden) kimleri idrak ettin? diye sordum. Şöyle dedi: “Abdullah b. Dînâr, Amr b. Dînâr, Atâ, Ebû'z-Zubeyr, el-Hasen el-Basrî, eş-Şa'bî, İbrahim et-Teymî, İkrime, Kasım, Katâde, Nâfi'¹⁵⁹, Sâlim, Tâvûs¹⁶⁰

¹⁵² ez-Zehabî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵³ ez-Zehabî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵⁴ ez-Zehabî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵⁵ ez-Zehabî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵⁶ ez-Zehabî, *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 154 (Babasıyla birlikte), 173.

¹⁵⁸ ez-Zehabî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁵⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 8.

¹⁶⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 234.

2. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmî'ndeki Yeri Üzerine Bazı Mülâhazalar

2.1. Hadis Rivayeti

Ebû Hanîfe'nin Hadis ile ilgili olan eseri *Musned*'inde ilk hadis rivayeti Ebû Hanîfe> Muhammed b. İbrahim et-Teymî> Alkame b. Vakkâs el-Leysî>, Ömer b. el-Hattab isnadıyla “Ameller, niyetlere göredir.” hadisidir.¹⁶¹ Bu hadis, el-Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'inin de ilk hadisidir. Rivayetin isnadı ise şöyledir: el-Buhârî> el-Humeydî> Sufyân> Yahyâ b. Saîd el-Ensârî> Muhammed b. İbrahim et-Teymî> Alkame b. Vakkâs el-Leysî> Ömer b. el-Hattab'tır.¹⁶² Muhammed b. İbrahim et-Teymî, Alkame b. Vakkâs el-Leysî, Ömer b. el-Hattab her ikisinde de ortak ravidir. Hadis metni ise her iki rivayette de aynıdır.

Ebû Hanîfe, *Musned*'inin ilk kitabını *Kitabu'l İmân ve'l-İslâm ve'l-Kader ve'ş-Şefaa* olarak isimlendirmiştir.¹⁶³

Ebû Hanîfe'nin ilmî kişiliğiyle ilgili zaman zaman tartışmalar yapıldığı bir vâkıdır. Yezid b. Harûn'a: (ö. 206/821) “(Süfyan) es-Sevri (ö. 161/778) mi? Ebû Hanîfe (ö. 150/767) mi daha fakihdir? diye sorulduğunda: “Ebû Hanîfe, daha fakih, Süfyan ise hadiste daha iyi hâfızdır.”¹⁶⁴ diyerek cevap vermiştir.

Abdullah b. el-Mubârek (ö.181/797): “Ebû Hanîfe, İnsanların en fakihî idi.” demiştir.¹⁶⁵

Yezîd: “Ebû Hanîfe'den daha verâ sahibi ve daha akıllı birisini görmediğini ifade etmiştir.”¹⁶⁶

İmam Şâfiî (ö. 204/819) :“Fıkıh'ta diğer insanların onun âilesi hükmünde olduğunu” ifade etmiştir.¹⁶⁷

Yahya b. Maîn (ö. 233/848): “Ebû Hanîfe hakkında beis yok, itham da edilmemiştir.” Şeklinde onu hadiste tevsik etmiştir.¹⁶⁸

Ebû Dâvûd (ö. 275/888): “Ebû Hanîfe'ye Allah rahmet eylesin o imamdı.” demiştir.¹⁶⁹

Ebû Abdillâh Şemsuddîn ez-Zehebî (ö. 748/1347) ise: “İmam, verâ sâhibi bir âlim, ilmiyle âmil, âbid sultanın mükâfatlarını kabul etmeyen ticaretle çalışıp kazanan hadiste sika bir zât olduğuna dair beyanı bu konuda en güzel bir karinedir.”¹⁷⁰ şeklinde takdim ve takdir etmesi, *Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmî*'ndeki yerini olumsuz anlamda münâkaşa edenlere verilecek güzel bir cevaptır.

Muhanmmmed Ebû Zehrâ (ö. 1394/1974), Ebû Hanîfe hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bazı insanlar ona taraftarlıkta o kadar ileri gitmişlerdi ki O'nu peygamberler mertebesine

¹⁶¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 8.

¹⁶² el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, (1992). *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul, Bedu'l-Vahy, 1.

¹⁶³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 8.

¹⁶⁴ ez-Zehebî, *Tezkire*, 1: 168.

¹⁶⁵ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁶⁶ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁶⁷ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁶⁸ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

¹⁶⁹ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 169.

¹⁷⁰ ez-Zehebî *Tezkire*, 1: 168.

yaklaştırdılar. Tevrat'ın onu müjdelediğini iddiaya kalkışmışlar, Hz. Muhammed (s.a.s.): “Onun ismini zikretmiş ve ümmetin çırağı olduğunu haber vermiş” dediler. Ona öyle sıfatlar ve menkıbeler uydurdular ki onun mertebesini aştılar, derecesini geçtiler. Bazı kimseler de ona hucûmda ileri gittiler. Zındıklık, ana caddeden ayrılmak, dini ifsat etmek, Sünnet'i bırakmak hatta Sünnet'i bozmak gibi isnadlarda bulundular. “Sihhsiz, delilsiz fetva veriyor.” dediler. Bu hücumlarında ma'kûl tenkit sınırlarını aştılar, bu görüşleri bir araştırmaya ve incelemeye asla dayanmıyordu. Bu gibiler, delilsiz ve tetkiksiz rastgele onu tezyif etmekle kalmadılar, düşmanlıkta o kadar ileri gittiler ki onun şahsına, dinine ve imanına bile tan ile hücum ettiler.”¹⁷¹

Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu üzerine doktora tezi yazan İsmail Hakkı Ünal'ın tezinin sonuçlarından biri olarak: “Ebû Hanîfe'nin sünnete ve hadise gereken değeri verdiği, hadis ve sünnete teşri' bakımından Kur'ân-ı Kerîm'den hemen sonra yer verdiği ve hadislerin önemi idrak etmede diğer mezhep imamaları, fukahâ ve hadisçilerden hiçbir farkın olmadığı, hadislere yaklaşımı konusunda kendisine yöneltilen itiraz ve ithamların bir değerinin olmadığı, diğerleri arasında görülen farkın, hadisleri anlama, yorumlama ve fikhî alanda değerlendirme safhasından kaynaklandığı”¹⁷² yorumu dikkat çekicidir.

Ebû Hanîfe'ye yöneltilen bazı eleştirilerin¹⁷³ genelde hadisleri istinbatta kullanmasından ve hadisler arası tercihlerinden kaynaklanmakta olduğu¹⁷⁴ gibi hususları göz önünde bulundurulmaksızın onun hakkında bir değerlendirme yapmak ilmî tenkit usullerinden çok uzak yorumlar ve zorlama teviller olduğundan şüphemiz yoktur.¹⁷⁵

Müslümanlar arasında fırkalaşmalara, birbirine karşı kötü duygular beslemeye sebep olduğu Ebû Hanîfe ve ashâbının Ehl-i Rey gibi mübhem hatta cerh özelliği taşımayan ifadelerle cerh edilip hadislerinin terk edilmesi, hadise muhâlefetle suçlamanın onun bir meselede istinbatta dayandığı delilleri bilmeden: “Her hadisle amel edilir.” duygusu ile hareket edilmesinden diğer mezhep imamının o hükmü nasıl? ve nereden çıkardığını? araştırmayan fevrî hareketlerin sonuçları olduğu, geçmişte yaşanan kıskançlık, taassub, rey kelimesine verilen anlam farklılığı ve tarihte müslümanlar arasında yaşanmış tatsız olayların da körüklediği, genelde Kûfe, özelde ise Ebû Hanîfe aleyhtarlığı bugün de aynı sıcaklığını korumaktadır.¹⁷⁶

2.2.Âli İsnâdlarından Bazı Örnekler

Ebû Hanîfe'nin hadis rivayet zinciri kendisiyle birlikte genelde 4,5,6 raviden rivayet etmiştir. Bu isnadlar nâzil isnâdlar iken bazı hadis rivayetleri ise kendisi ile arasında sahâbî ile bazen başka bir ravi yokken bazen de tabiûndan bir ravi bulunmaktadır. Bazı örnekler verelim:

¹⁷¹ Muhammed Ebû Zehrâ, (1981). *Ebû Hanîfe*, (terc. Osman Keskiöğlü), Konya: Can Kitabevi. 7.

¹⁷² Ünal, İsmail Hakkı, (2012). *İmam Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu*, DİB Yayınları, Ankara, 311.

¹⁷³ el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, İman, 36.

¹⁷⁴ “Ebû Hanîfe'nin hadis rivayetlerinin bu kadar bol olduğu bir bölgede bunlardan habersiz olarak yetişmesi mümkün değildir. Bilakis bu rivayet bolluğundan haberdar olduğu içindir ki bunların tercihinde çok titiz davranmış, önüne gelen her rivayeti kabul etmekten sarf-ı nazar etmiştir. Nitekim fakihleri hadisçilerden ayıran en önemli özellik de budur.” bkz. Ünal, *İmam Ebû Hanîfe*, 51.

¹⁷⁵ Ebû Hanîfe'nin hadis bilip bilmediği veya hüküm istinbatında bunları nasıl kullandığı ile ilgili makale için bkz. Acimmatov, Zaylabidin, *Ebû Hanîfe'ye Yöneltilen Eleştiriler*, Dinî Araştırmalar 8(24), 169-178.

¹⁷⁶ Koca, M. Ali, *Ebû Hanîfe Aleyhtarlığı ve Hadis İlmindeki Yeri*, Kaf Dergisi 1. Sayı: 1.

Ebû Hanîfe> Atâ> Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi: “Rasûlullah’ın (s.a.s.) Şâm Kalensuvası vardı.” Atâ, Ebû Hureyre’nin: “Rasûlullah’ın (s.a.s.) Beyaz Şâm Kalensuvası vardı.”¹⁷⁷ dediğini rivayet etmiştir.

Ebû Hanîfe> Atâ> Ebû Hureyre, (r.a.) şöyle dedi: Nebî (s.a.s.): “Yıldızlar doğduğunda âfâtlar kalkar.” buyurdu.¹⁷⁸

Ebû Hanîfe> el-Heysem-Rabîa (Birlikte)> Enes: “Rasûlullah (s.a.s.), 63, Ebû Bekir 63 ve Ömer’in 63 yaşında vefat ettiler.” dedi.¹⁷⁹

Ebû Hanîfe> Yahyâ b. Saîd> Enes: “Rasûlullah (s.a.s.), 40 yaşı başlarında peygamber oldu. Mekke’de 10¹⁸⁰ yıl, Medine’de 10 yıl ikâmet etti. Vefat ettiğinde Rasûlullah’ın saçında başında 20 beyaz saç vardı.” dedi¹⁸¹

Ebû Hanîfe> Atâ> Abdullah b. Ömer: “Rasûlullah (s.a.s.) aldatarak satış yapmayı menetti.”¹⁸² dedi.

Ebû Hanîfe> Ebû Zubeyr> Câbir (b. Abdillâh): “Nebî (s.a.s.) güzel kokuyu tanırdı.”¹⁸³ dedi.

Ebû Hanîfe> Seleme Ebî Za’râ> (Abdullah b. Mesûd) Rasûlullah’ın (s.a.s.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Benden sonra Ebû Bekir ve Ömer’e uyunuz.”¹⁸⁴

Ebû Hanîfe> Atiyye el-Avfî> Ebû Saîd el-Hudrî (r.anh) Nebî (s.a.s.): “Kadın teyzesi ve halası üzerine evlendirilemez.”¹⁸⁵ dediğini rivayet etmiştir:

Ebû Hanîfe> Şa’bî> Câbir b. Abdillâh–Ebû Hureyre (r.anhumâ) her ikisi de Rasûlullah’ın (s.a.s.): “Kadın teyzesi üzerine ve halâsı üzerine nikâhlanamaz. Büyük (kız), küçük (kız) üzerine nikâhlanamaz.”¹⁸⁶ dediğini rivayet etmiştir

Ebû Hanîfe> Ebû Burde> Ebû Burde’nin Babası (r.a) Rasûlullah’ın: “Benim ümmetim Ümmet-i Merhûme’dir. Dünyada azabı kendi elleriyle (öldürme ile) dir. (Rivayette ilave vardır) dediğini rivayet etmiştir.¹⁸⁷

(Ebû Hanîfe> Mehârib> (Abdullah) b. Ömer’in: “Rasûlullah (s.a.s.) Hayber günü tırnaklı (yırtıcı) kuşların yenilmesini nehyetti.”¹⁸⁸ dediğini rivayet etmiştir:

(Ebû Hanîfe> Ebû İshak> el-Berâ: “Rasûlullah (s.a.s.) ehli eşek etlerini yemeyi nehyetti.”¹⁸⁹ demiştir.

¹⁷⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 197.

¹⁷⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 161.

¹⁷⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 168.

¹⁸⁰ Burada bir hata var. Peygamberimiz (s.a.s.) Hicretten 12 yıl önce peygamber olarak görevlendirildi. 610 yılı 622 yılı arası 12 yıllık bir zaman dilimi yapar. Peygamberimiz Mekke’de 10 değil 12 yıl kaldı.

¹⁸¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 168.

¹⁸² Ebû Hanîfe, *Musned*, 160.

¹⁸³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 169.

¹⁸⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 172.

¹⁸⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 172.

¹⁸⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 131.

¹⁸⁷ Ebû Hanîfe, *Musned*, 182.

¹⁸⁸ Ebû Hanîfe, *Musned*, 184.

¹⁸⁹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 184-185.

(Ebû Hanîfe> Nâfi' > İbn Ömer> (r.anhumâ): “Rasûllah (s.a.s.) Mücessime'den (Allah'ı cisimlendirme) menetti.”¹⁹⁰ dedi.

(Ebû Hanîfe> İkrime > (Abdullah) İbn Abbâs (r.anhuma) şöyle dedi:“Rasûllullah (s.a.s.) “ Kıyamet günü şehitlerin sultanı Hamza b. Abdilmuttalib'tir...”¹⁹¹ buyurdu:

(Ebû Hanîfe> Ebû'z-Zubeyr> Câbir (r.a.) Rasûlullah (s.a.s.): “Sirke ne güzel katıktır.”¹⁹² buyurdu.

Ebû Hanîfe> Ali b. el-Akmar> Ebû Cuhayfe (r.a.) Rasûlullah (s.a.s.): “Ben dayanarak yemek yemem. Bir kulun içtiği gibi içerim ve Yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbime ibadet ederim.”¹⁹³ buyurdu:

Ebû Hanîfe> Hammâd (b. Ebî Süleymân)> Huzeyfe> (r. a.) şöyle dedi:“ Rasûlullah (s.a.s.), altın ve gümüş kaptan içmeyi ve onların içinden yemeyi, ipek ve dîbâc giymeyi yasakladı ve “Bunlar dünyada müşrikler âhirette de sizin içindir.”¹⁹⁴

Ebû Hanîfe'nin başka âli isnâdları da vardır.¹⁹⁵

2.3.Hadis Râvileri Arasında Tercih Yapması

Sufyân b. Uyeyne'nin (ö. 198/813) rivayetine göre Ebû Hanîfe ve el-Evzâî (ö. 157/774), Mekke'de bir araya geldiği bir evde aralarında şöyle bir mülâkat gerçekleşmiştir: “el-Evzâî, Ebû Hanîfe'ye “Namazda rukû anında elleri niçin kaldırmıyorsunuz?” dediğinde Ebû Hanîfe: “Bu hususta Rasûlullah'tan (s.a.s.) sahih bir rivayet olmadığını” söyledi. el-Evzâî şöyle dedi: “Nasıl sahih (bir hadis) olmaz? Bana İbn Şihâb ez-Zuhrî (ö.124/742) oda Sâlim'den (ö.106/724) o da babasının Rasûlullah'ın (s.a.s.): “Namazın başlangıcında ve rükûda elleri kaldırdığını” söylediğini rivayet etti. Ebû Hanîfe şöyle dedi: “Bana Hammâd, ona İbrâhim, ona Alkame ve Esved onlar da: “Rasûlullah'ın sadece namazın başlangıcında elleri kaldırdığını, bundan başka bir şey zikretmediğini” rivayet etmişlerdir. (Abdurrahmân) el-Evzâî (ö. 157/773) şöyle dedi: “Sen, ez-Zuhrî'den o da Sâlim'den Sâlim de babasından rivayet etmiş olduğunu söylüyorsun ve Sen Bana Hammâd İbrahim'den rivayet etti diyorsun.” deyince Ebû Hanîfe şöyle dedi: “Hammâd (ö. 120/737), ez-Zuhrî'den İbrâhim (en-Nehâî) (ö. 96/714) de Sâlim'den daha fakihtir. Alkame (b. Kays) (ö. 62/681), (Abdullah) İbn Ömer (ö. 73/693) olmaksızın Fıkıh'ta hiçbir şeydir. İbn Ömer, sahabî olduğundan veya onunla sohbetinin çokluğundan böyledir. el-Esved'in fazileti çoktur. Abdullah ise işte O, Abdullah'tır.” dedi ve el-Evzâî sustu.”¹⁹⁶

Ebû Hanîfe, hadisler arası tercih yapmasının yanında ravileri arasında da fıkıh bilip bilmemelerine göre tasnif yapıp hadisler arası tercih yapmıştır.

¹⁹⁰ Ebû Hanîfe, *Musned*, 187.

¹⁹¹ Ebû Hanîfe, *Musned*, 174.

¹⁹² Ebû Hanîfe, *Musned*, 190.

¹⁹³ Ebû Hanîfe, *Musned*, 191.

¹⁹⁴ Ebû Hanîfe, *Musned*, 188.

¹⁹⁵ Ebû Hanîfe, *Musned*, 169. (Ebû Hanîfe> Mehârib> Ömer), (2. Âli Isnadlı Rivayet, 169) (Ebû Hanîfe> İbrahim> Enes), 170 (Ebû Hanîfe> Muslim> Enes b. Mâlik), 171 (Ebû Hanîfe> Yezid> Enes),174 (Ebû Hanîfe> Muhammed b. el-Munkedir> Câbir), 174, (Ebû Hanîfe> Ma'n> (Abdullah b.) Mesûd, 175,(Ebû Hanîfe> Yahyâ b. Saîd> Enes b. Mâlik),177, (Ebû Hanîfe> Şa'bî> Âişe),178 (Ebû Hanîfe> İbrahim (en-Nehâî)> Mesrûk), 179, (Ebû Hanîfe> Mehârib> (Abdullah) b. Ömer), 128 (Ebû Hanîfe> Atiyye> Ebû Saîd), 186 (Ebû Hanîfe> Cebele>, (Ebû Hanîfe> Nâfi'> İbn Ömer, (r. anhumâ), 193.

¹⁹⁶ Ebû Hanîfe, *Musned*, 53-54.

Sonuç

İmam A'zam, hem yaşadığı dönemde hem de daha sonraki dönemlerde eserleri ve fikirleriyle hep tartışılmış, medhiyelerle anılmasının yanında zaman zaman eleştirilere de maruz kalmış bir âlimdir.

Yaşadığı dönemde Ebû Ca'fer el-Mansûr'un (ö. 158/775) Kâdı'l-Kudât teklifini reddettiğinden dolayı gadrine uğrayan ve hapsedilen "mihne" denilen sıkıntılara göğüs geren Ebû Hanîfe, baskılara rağmen fikirlerinden vazgeçmediği için şiddete maruz kalmış ve bu baskılar onu yıldırmamış, hak bildiği dava ve fikirlerinden asla taviz vermemiştir.

Hadisleri hüküm istinbatında kullanım yöntemini eleştirenlerin, Ebû Hanîfe'nin hangi gerekçelerle iki hadis arasında tercih yaptığını bilmemelerinden kaynaklandığına kâniyiz. Ebû Hanîfe iki hadis arasında eğer bir tercih yapıyorsa bu iki hadis arasında herhangi bir zıtlıktan ötürü olmayıp ravilerinin hallerinden, onların hadisleri kavrayıp kavrayamama kabiliyetlerini ön planda tutmasından ve Cerh ve Ta'dil kaidelerini tam olarak bilen âlimlerinin anlayabileceği kriterleri uygulaması, hadisler arası tercihinin sebebinin ise bu kâideleri tatbikinden kaynaklandığı göz ardı edilmemelidir.

Ebû Hanîfe, kendi devrinde olduğu gibi bu dönemde de fikirleriyle ve telif ettiği eserleriyle etkisini devam ettiren çağların eskitemediği müstesnâ âlimlerden biri olduğunda kuşku yoktur. Böyle bir araştırmanın, onun hadis rivayetinde, hadisler ve raviler arası tercih yapmasında onun diğer âlimlerden ayıran mümeyyiz vasıflarının ortaya çıkarılmasına bir nebze katkı sunacağına inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- Acimmatov, Zaylabidin, *Ebû Hanîfe'ye Yöneltilen Eleştiriler*, Dinî Araştırmalar 8(24), 169-178.
- Alî el-Kâri, (2014). *Fıkhu Ekber Şerhi* (terc. Hüseyin S. Erdoğan), İstanbul: Hisar Yayınları.
- Bozkurt, N. (1999) “İbn Hubeyre Ebû Hâlid”, *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 20: 81.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil, (1992). *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Ebû'l-Abbâs Şemsuddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Hallikân, (1968). *Vefayâtu'l-Ağyân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (tah. İhsân Abbâs), Beyrut: Dâru Sâdır.
- Ebû Hanîfe Nu'man b. Sâbit, (1382/1962). *Musned*, (takdim ve tah. Safvet es-Sakâ), yy.
- Koca, M. Ali, *Ebû Hanîfe Aleyhtarlığı ve Hadis İlmindeki Yeri*, Kaf Dergisi, 1. Sayı:1.
- Muhammed Ebû Zehrâ, (1981). *Ebû Hanîfe*, (terc. Osman Keskioglu), Konya: Can Kitabevi.
- Özel, A. (1992). “Bezzâzî”, *DİA*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası, 6: 14.
- Öz, M. (2016). *İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri*, İstanbul: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. Baskı.
- Öztoprak, M. (2014). *Müspet ve Menfî İddialar ve Değerlendirilmeleriyle Ebû Hanîfe*, Gece Kitaplığı, Ankara.
- Öztürk, A. (2016). *İmâm-ı A'zam'ın Eserleri (10 Eseri)*, İstanbul: Şâmil Yayınları.
- Uzunpostalcı, M. (1994). *DİA*, “Ebû Hanîfe”, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul. 10: 131.
- Ünal, İH. (2012). *İmâm Ebû Hanîfe'nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebi'nin Hadis Metodu*, DİB Yay., Ankara.
- ez-Zehbî, Şemsuddin, (Tarihsiz), *Tezkiretu'l-Huffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,